

**КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ:
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД**

В статті розглядається сутність поняття «комунікативна культура». Автор формулює основні складові структури комунікативної культури в її індивідуально-особистісному та соціальному аспектах. Автор визначає пріоритетні напрямки використання компетентісного підходу щодо вивчення і формування комунікативної культури особистості старшокласників у системі сучасної позашкільної освіти України.

Ключові слова: комунікативна культура, компетенції, компетентісний підхід.

В статье рассматривается суть понятия «коммуникативная культура». Автор формулирует основные составляющие структуры коммуникативной культуры в её индивидуально-личностном и социальном аспектах. Автор определяет приоритетные направления в использовании компетентностного подхода с целью изучения и формирования коммуникативной культуры личности старшеклассников в системе современного внешкольного образования Украины.

Ключевые слова: коммуникативная культура, компетенции, компетентностный подход.

The article deals with the essence of the concept of «communicative culture». The author formulates the main components of the structure of the communicative culture of individual-personal and social aspects. The author defined the priorities in the use of competence-based approach to learning and formation of communicative culture of personality of older students of the system of modern adult education in Ukraine.

Key words: communicative culture, competence, competence-based approach.

На сучасному етапі розвитку людського суспільства, в епоху інформатизації та всевітніх комунікацій, однією з найбільш значущих проблем стає нагальна потреба вивчення всезростаючих процесів глобалізації та інтеграції людства, що охоплюють всі аспекти соціального життя. Комунікативний поворот у західноєвропейській, насамперед західнонімецькій думці 60-90-х років є, мабуть, найголовнішим наслідком реалізації внутрішньої логіки розвитку світової філософської думки, що знайшло своє відображення у практично всіх гуманітарних науках – психології, культурології, педагогії та ін., ознакою глибоких зрушень у суспільному житті кожної людини й цілого людства [9].

Людина за своєю суттю є істотою соціальною, її розвиток та формування як особистості не можливий без соціуму. Аналіз уявлень про природу особистості, неможливість повноцінного людського розвитку поза соціумом вимагає актуалізації основних механізмів і рушійних сил, які об'єднують людей у соціальні спільноти. Наслідком об'єднання

людей в різні соціальні спільноти і спільної соціальної діяльності є культура. Різноманітність виявів людського духу, життєвих і практичних установок, традицій та звичаїв акумулюється у спілкуванні та взаємодії і через них здійснюється, відтворюючи реалії соціального буття. Процеси глобалізації супроводжується поширенням кроскультурних зразків за рахунок абстрагування від етнічних особливостей, що є безпосередньою загрозою занедбання і втрати національних традицій, історичних культурних надбань та цінностей. Оскільки всі вище зазначені сучасні суспільні тенденції загострюють проблематику досліджень комунікативної культури як особливо важливої (після комунікативного повороту) складової культури людства, її функцій, методів формування та розвитку, чимало науковців та дослідників із таких споріднених наукових галузей, як філософія, культурологія, психологія, педагогіка та соціологія присвячують свої наукові праці тим або іншим аспектам комунікативної культури та її значенню у сучасному, як українському, так і світовому суспільстві.

Термін «комунікативна культура» з'явився в науковому вжитку лише в 90-ті роки ХХ століття, а до цього синонімічно використовувався термін «культура спілкування». Термін «культура спілкування» був введений у науку в 80-ті роки ХХ століття такими дослідниками, як Б.В. Бушелева, В.С. Гозман, В.С. Грехнева, О.Б. Добрович, В.А. Кан-Калік та інші [1, 2, 3]. При визначенні психологічного змісту комунікативної культури суб'єкта спілкування ми спиралися на такі базові положення:

- комунікативна культура, як соціально зумовлена, відображає суспільно-історичну сутність її носія у зв'язку з детермінуючим впливом на його розвиток процесу спілкування. Відтак, комунікативна культура як особистісне утворення суб'єкта спілкування поєднує в собі досвід соціально-комунікативного розвитку суспільства і досвід міжособистісної взаємодії конкретної людини;

- проблему культури спілкування особистості слід розглядати у зв'язку з розумінням спілкування як змісту специфічно людської потреби у контакті з іншою людиною. Таке розуміння дає змогу інтерпретувати розвиток особистості взагалі, і зокрема її комунікативний розвиток, не як процес пасивних змін у психологічній організації під дією зовнішніх впливів, а як процес активного, творчого самовдосконалення, саморозвитку і самоорганізації особистості завдяки спонукальній енергії комунікативного мотиву. Отже, особистість може виступати свідомим творцем свого психологічного знаряддя – комунікативної культури – в діяльності спілкування [4, 5, 6]. Упродовж останніх десятиліть минулого сторіччя відбувалася еволюція змін та уточнень стосовно тлумачення близьких за змістом і функціями особистісно-комунікативних утворень суб'єкта спілкування. Численні дослідження вітчизняних та закордонних вчених підготували ґрунт для визначення специфіки поняття культури спілкування.

Слід звернути увагу на факт існування комунікативної культури у двох основних вимірах, на дуалізм її природи, що полягає у комунікативній діяльності як у соціуму, так в її індивідуально-особистісному вияві. Соціальний вимір комунікативної культури позначає якісну своєрідність комунікативної діяльності у соціумі у порівнянні з іншими культурними феноменами притаманними соціуму. Будь-який вияв комунікативної культури особистості у процесі комунікативної діяльності та виховання має потенційну можливість бути сприйнятим і засвоєним членом даного соціуму [7, 8, 10]. При цьому у змістовний

бік комунікативної культури особистості вкладено такі компоненти як: певну сукупність соціально-комунікативних якостей особистості, а саме – комунікативні здібності, ключові та комунікативні компетенції, мотиви і потреби, що відображають комунікативну культуру суспільства і дозволяють особі приймати активну участь у суспільному житті соціуму та соціально-комунікативній діяльності. Важливим є той факт, що ці соціально-комунікативні якості мають можливість переходу із рівня індивідуальної значущості на рівень соціальної значущості і зміни характеру детермінації розвитку із зовнішнього на внутрішній локус. Форма комунікативної культури особистості відповідно до її носія може бути масовою або елітарною, але у психології для зручності використання більш доцільним є рівневий вимір – високий, середній або низький рівень комунікативної культури особистості.

В своїй статті ми використовуємо визначення комунікативної культури запропоноване О.М. Коріякою, яка розглядає комунікативну культуру як складне психологічне утворення особистості, результат її психічної, комунікативної діяльності. Таке утворення особистості представляє собою за змістом єдність двох рівнів: а) *особистісний рівень* складають особистісно-мотиваційні утворення суб'єкта спілкування, а також його емоційно-вольові особливості; б) *рівень комунікативної компетентності* утворюють операційно-технічні засоби – комунікативні знання, навички і вміння, досвід суб'єкта спілкування [4 : 5]. Зрозуміло, визначальним є особистісний рівень комунікативної культури, що виступає психологічним базисом операційно-інструментального (поведінкового) її рівня. Рівень комунікативної компетентності базується на сучасному компетентнісному підході. При цьому загальним визначенням соціально-особистісно-поведінкового феномену як результат процесу соціалізації в сукупності мотиваційно-ціннісних та когнітивних складових виступило поняття «компетенція / компетентність». Слід зазначити, що на сьогодні компетентнісна парадигма знаходиться в становленні, що зумовлює неоднозначність трактування її центральної категорії. Так Жак Делор, сформулював «чотири стовпи», на яких ґрунтується освіта: «навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити», визначивши в дійсності основні глобальні компетентності. Так, згідно Жаку Делору, одна з них свідчить – «навчитися робити, з тим щоб набути не тільки професійну кваліфікацію, але і в ширшому сенсі компетентність, яка дає можливість справлятися з різними численними ситуаціями та працювати в групі». Проте, В. Хутмахером було відмічено, що саме поняття компетенція, входячи в ряд таких понять, як уміння, компетентність, здатність, майстерність до цього часу за змістом чітко не визначено. Однак, всі дослідники погоджуються з тим, що поняття «компетенція» ближче до понятійного поля «знаю, як», ніж до поля «знаю, що», або більш інтегрований варіант: «знаю не лише що, але і як». В. Хутмахер наводить прийняте Радою Європи визначення п'яти ключових компетенцій, якими «повинні володіти освічені молоді європейці»:

«політичні і соціальні компетенції, такі, як здатність приймати відповідальність, брати участь в ухваленні групових рішень, вирішувати ненасильницьким шляхом конфлікти, брати участь в підтримці і поліпшенні Демократичних інститутів;

компетенції, пов'язані з життям в полікультурному суспільстві. З метою запобігання проявів расизму, ксенофобії, нетолерантності, освіта повинна озброїти молодих людей

міжкультурними компетенціями, такими як прийняття міжетнічних відмінностей, здатність співіснувати з носіями інших культур, мов та релігій;

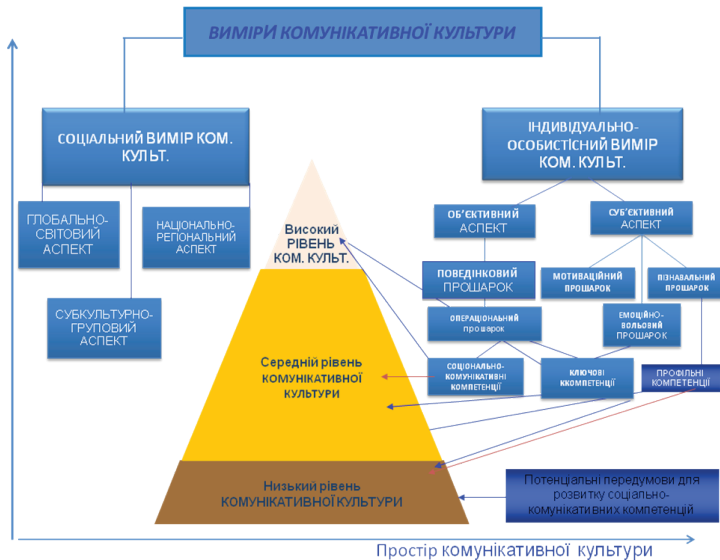
компетенції, що відносяться до володіння різними видами комунікації, які особливо важливі для роботи і соціального життя, з розумінням того, що людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція;

компетенції, пов'язані із зростанням інформатизації суспільства. Володіння інформаційними комунікативними технологіями, розуміння слабких і сильних сторін їх застосування, а також здатність критично ставитись до інформації, яка поширюється різними ЗМІ;

здатність вчитися впродовж життя як основа безперервного навчання в контексті як особистісного, професійного, так і соціального життя».

Вочевидь, що за своєю сутністю, ключові компетенції відображають прояви, тенденції соціального життя сучасної людини. Таким чином, через ключові компетенції ми знову виходимо на поняття комунікативної культури, особливо в особистісному її вимірі [3 :11].

Те, як ми пропонуємо співставити модель комунікативної культури особистості із компетентнісним підходом представлено на рис. 1. На цьому рисунку відображено обидва виміри комунікативної культури – як соціальний, так і особистісний, але застосування компетентнісного підходу, на наш погляд є доцільним лише у її особистісному вимірі, що зумовлено самою природою компетенцій, оскільки, як було зазначено вище, поняття «компетенція» ближче до понятійного поля «знаю не лише що, але і як», а відповідно – і

з самою компетентною особистістю.

Час комунікативної культури

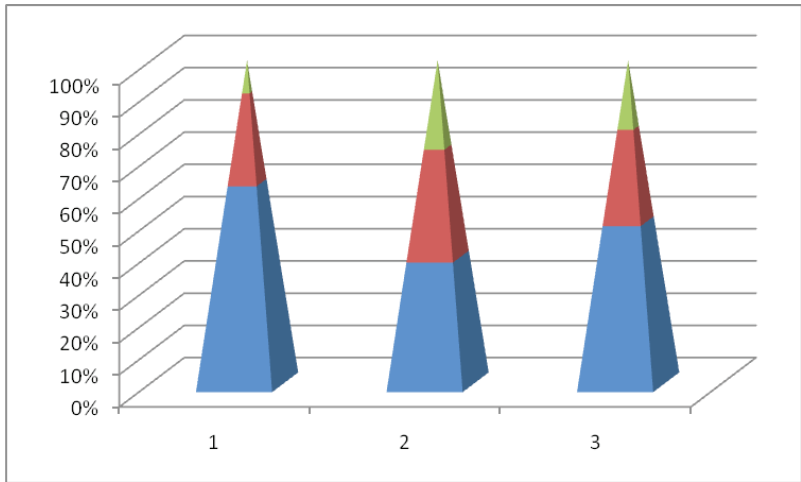
Рис. 1. Модель структури комунікативної культури випускників Палацу дітей та молоді

Як відображено на рис. 1, індивідуально-особистісний вимір комунікативної культури має два аспекти, об'єктивний та суб'єктивний, з якими тісно пов'язані соціально-комунікативні і ключові компетенції особистості, а в даному випадку – особистості випускника позашкільного закладу нового типу, вихованця і учня профільних шкіл Палацу дітей та молоді м. Рівне.

На рис. 1 представлена трьохрівнева модель структури комунікативної культури і відображений взаємозв'язок соціально-комунікативних, ключових та профільних компетенцій із рівнем розвитку комунікативної культури особистості. Під час дослідження рівня розвитку ключових, соціально-комунікативних та профільних компетенцій випускників профільних шкіл позашкільного закладу нового типу – Палацу дітей та молоді м. Рівне були отримані діагностичні дані, які дозволили виявити доцільність використання компетентнісного підходу щодо досліджень комунікативної культури особистості. В дослідження прийняли участь 101 випускник (учні віком 14- 17 років) 2011 року профільних шкіл зазначеного закладу. Профілі навчання випускників виглядали наступним чином: *художньо-естетичний, еколого-натуралістичний, гуманітарний, комп'ютерно-інформаційний, економіко-освітній* напрямів профілізації. В процесі навчання та виховання учні профільних шкіл не тільки отримали відповідні профілю знання та компетенції, але й мали можливість здобути неоціненний соціально-комунікативний досвід в процесі участі у різноманітних соціальних практиках інноваційного позашкільного закладу, що відповідно сприяло формуванню у них ключових та соціально-комунікативних компетенцій як поведінково-операціональної складової комунікативної культури випускників.

Результати тестування випускників різних напрямів профілізації, для отримання яких використовувались такі психодіагностичні методики, як тест визначення стилю мислення Грегора, тест визначення рівня самооцінки, тест оцінки самоконтролю у спілкуванні Снайдера, тест Люшера (8 кольорів), тест Вільямса відображені у таблицях та діаграмах.

Художньо-естетичний напрям профілізації: у випускників Школи образотворчого мистецтва Палацу психодіагностичне дослідження виявило наступний рівень розвитку *ключових компетенцій*, базових для суб'єктивного аспекту комунікативної культури юнаків, а саме – компетенцій пов'язаних із зростанням інформатизації суспільства, академічні компетенції – 39% високий рівень; пізнавальні компетенції – 34% високий рівень; соціально-організаційні компетенції, такі як здатність приймати відповідальність, брати участь в прийнятті групових рішень, конструктивно вирішувати конфлікти – 27% юнаків виявили високий рівень. Слід зазначити, що найбільший вплив на рівень сформованості комунікативної культури особистості вихованця мають не стільки профільні компетенції (хоча це залежить від профілю), а в першу чергу – соціально-комунікативні компетенції. Високий рівень інтерперсональної компетентності, вміння налагоджувати взаємини із іншими, мотивувати оточуючих, адекватно передавати інформацію, що відповідає високому рівню розвитку абстрактно-вибіркового стилю мислення – 50%, високий рівень комунікативного контролю, вміння стримувати небажані емоційні та поведінкові прояви у міжособистісній взаємодії – 29%, відкритість новому, новій інформації, новим контак-

там – 21%. Результати вияву всіх трьох типів компетенцій представлені на рис. 2.

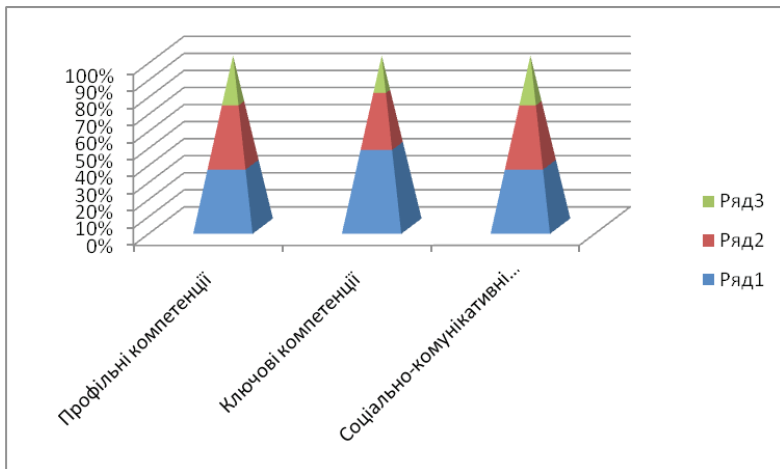
Рис 2. Графічне зображення особливостей вияву компетентнісного аспекту комунікативної культури випускників школи художньо-естетичного профілю Палацу (Школи образотворчого мистецтва).

1 - високий рівень розвитку профільних компетенцій випускників ШОМ: синій колір- візуально-просторові творчі компетенції - 62% ; червоний колір – мотивація досягнення успіху у професійній сфері – 28%;

зелений колір – кінестетична компетентність 10%. 2 - високий рівень розвитку ключових компетенцій випускників ШОМ: синій колір- компетентність щодо здатності навчатися протягом всього життя в контексті професійного і соціального життя -39 % ; червоний колір - інтраперсональних, аналітичних компетенцій - 34%; зелений колір – соціально-організаційна компетентність 27%. 3 - високий рівень розвитку соціально-комунікативних компетенцій – синій колір- компетентність щодо здатності до ефективної комунікації, міжособистісна компетентність - 50 % ; червоний колір - високий рівень комунікативного контролю, вміння стримувати небажані емоційні та поведінкові прояви у міжособистісній взаємодії – 29%;зелений колір – відкритість новому, новій інформації, новим контактам – 21%.

Дещо інші результати психодіагностичного дослідження випускників еколого-натуралістичного напрямку профілізації освіти, у яких високо розвинуті соціально-комунікативні компетенції у поєднанні із дослідницько-експериментальними та природничими компетенціями, що відображено на рис. 3.

Таким чином, для випускників еколого-натуралістичного профілю позашкільної освіти притаманна збалансованість соціально-комунікативних, дослідницьких і організаційно-природничих компетенцій в структурі комунікативної культури. Дещо менш

розвинутим виявляється мотивційно-вольова складова комунікативної культури випускників Екологічного центру ПДМ.

Рис. 3. Особливості вияву компетентнісного аспекту комунікативної культури випускників школи еколога-природничого профілю Палацу (Екологічний центр)

1 - високий рівень розвитку профільних компетенцій випускників ШОМ: **синій колір**- організаційно, аналітичні компетенції, впорядкування довкілля – 36%; **червоний колір** – інтроперсональні та природничі компетенції – 36%; **зелений колір** – мотивація досягнення успіху у професійній сфері – 28%. **2** - високий рівень розвитку ключових компетенцій випускників ЕЦ: **синій колір**- дослідницько -експериментальні та природничі компетенції – 47%; **червоний колір** – соціально-організаційні компетенції 32%; **зелений колір** – аналітичні, внутрішньоособистісні, впорядкування довкілля компетенції - 28%. **3** - високий рівень розвитку **соціально-комунікативних компетенцій** – **синій колір**- міжособистісна компетентність, здатність до ефективної комунікації, міжособистісна компетентність - 36%; **червоний колір** - високий рівень комунікативного контролю, вміння стримувати небажані емоційні та поведінкові прояви у міжособистісній взаємодії – 28%; **зелений колір** – відкритість новому, новій інформації, новим контактам – 36%.

Випускники 2011 року із інших профільних напрямків, а саме – гуманітарного, комп’ютерно-інформаційного, економіко-освітнього і спортивного виявили максимальний вияв профільних компетенцій. Слід зазначити, що профільні компетенції гуманітарного напрямку в більшій мірі співпадали із соціально-комунікативними та ключовими компетенціями, а відповідно – цей освітній профіль за своєю професійною спрямованістю (журналістика, філологія, археологія, народознавство) є найбільш сприятливим для формування комунікативної культури підростаючого покоління.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що компетентнісний підхід є доцільним

для психолого-педагогічних досліджень щодо поведінково-операціональних проявів комунікативної культури підростаючої особистості. Особливо ефективно формування соціально-комунікативних і ключових компетенцій відбувається під час профільного навчання у поєднанні із соціальними практиками в художньо-естетичному, гуманітарному та еколого-натуралістичному профілях позашкільної освіти у старшому підлітковому та юнацькому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилук О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи / О. О.Гаврилук: Дис. ... канд. психолог. наук. – К., 2007.
  2. Гончар Т. І. Комунікативна культура в контексті психологічних теорій особистості / Т. І. Гончар // Вісник книжкової палати. – 2003. – № 5. – С. 42-44.
  3. Гончар Т. І. Формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля / Т. І. Гончар: Дис. ... канд. психолог. наук. – К., 2003.
  4. Корніяка О. М. Деякі аспекти комунікативної культури особистості школяра // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка / О. М. Корніяка. – К.: Нора-Друк, 2001. – Вип. 21. – С. 124-133.
  5. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури особистості школяра / О. М. Корніяка: Дис. ... док. психолог. наук. – К., 2007.
  6. Мамчур І. А. Формування комунікативного потенціалу майбутнього вчителя іноземної мови засобами культурологічно орієнтованого навчання / І. А. Мамчур: Дис. ... канд. психолог. наук. – К., 2003.
  7. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – 528 с.
  8. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків: навчальний посібник / І. А. Сайтарли. – К.: Академвидав, 2007. – 240 с.
  9. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії: навчальний посібник / Л. Ситниченко. – К.: Либідь, 1996. – 172 с.
  10. Юрченко Н. В. Понятие коммуникативной культуры в научно-педагогической литературе // Материалы VIII Международной научной конференции. Наука и образование [Електронний ресурс] <http://conference.kemsu.ru/conf/niobel2010>.
- Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation. (CDCC) // Secondary Education for Europe Strsburg, 1997.